

rehabilitation of abnormal children. Current approaches to solving the challenge of integrating children with disabilities into society demonstrate the transformation of the terms used by pathologists, but this does not detract from the experience of predecessors.

Key words: psychopathology, clinical oligophrenic, mental retardation, problems of special education and psychology.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2013 р.

Статтю прийнято до друку 04.11.2013 р.

Рецензент: д.п.н., акад. Синьов В.М.

УДК: 376.1-056.2

КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА ДОПОМОГА ОСОБАМ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ОБ'ЄКТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Дегтяренко Т.М.

доктор педагогічних наук, доцент

Розпочата в Україні реформа спеціальної освіти вимагає глибокого, всебічного і творчого осмислення корекційно-реабілітаційної діяльності як суспільного феномену. Критичне переосмислення історичного досвіду визначається виваженими підходами до розроблення інноваційних стратегій у галузі спеціальної освіти, дозволяє розробляти освітні технології, які забезпечуватимуть трансформаційну перебудову галузі в умовах глобалізації всіх соціальних процесів.

В основу вивчення системи корекційно-реабілітаційної допомоги особам з психофізичними порушеннями як суспільного феномену були покладені ідеї А. Моля [20], засновника теорії соціодинаміки, які, при вивченні соціодинаміки допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, надають можливість усвідомити закономірності процесів і тенденцій, що відбуваються в освітній галузі на сучасному етапі, теоретично їх пояснити та осмислити; встановити послідовність та циклічність змінюваності певних фактів і процесів і т.п. Соціодинаміка (від лат. *societas* – суспільство; від грец. *dynamikos* – рух) передбачає рух і зміну певних явищ в залежності від розвитку суспільства. Відповідно, предметом вивчення стають не стільки певні явища, скільки суспільні фактори або соціальні механізми, що змінюють їх.

Аналіз наукової літератури з проблеми надання допомоги особам з психофізичними порушеннями, зокрема, з становлення та розвитку корекційно-реабілітаційної допомоги [3–6; 9; 11; 15–18; 24–25; 28; 29 та ін.] із зазначених вище позицій надав можливість простежити вплив суспільних факторів на еволюцію поглядів на допомогу людині з особливими потребами. Існувало дві тенденції – негативна й позитивна, які збереглися і до нашого часу. Загальновідомо, що на ранніх етапах рабовласницької формації особи з психофізичними порушеннями не мали права на життя й ще в ранньому дитинстві підлягали знищенню.

У період Середньовіччя особи з фізичними вадами знаходилися в повній соціальній ізоляції, були нужденними, піддавалися інквізиторським катуванням й приниженням. Сформувалася традиція дискримінації осіб з фізичними й психічними порушеннями, оскільки суспільство не визнавало їх дієздатними. Таким людям не дозволялося брати участь у громадському житті, недостатність реальних уявлень про можливості розвитку дітей із психофізичними недоліками перешкоджали їх навчанню та вихованню.

Існуючі в суспільстві дискримінаційні тенденції стосовно осіб з психофізичними порушеннями зберігалися до XIX ст. й знайшли відображення у тогочасних філософських трактатах. Зокрема, у філософських працях Ф. Ніцше була представлена концепція «надлюдини», одним із положень якої був постулат: «Нехай загинуть слабкі і виродливі – перша заповідь нашого людинолюбства. Треба ще допомогти їм загинути. Що шкідливіше будь-якого пороку? – Співчувати слабким і калікам» [21, 19].

Подібні погляди мали вплив на формування дискримінаційних тенденцій і в XX ст. Було обґрунтовано поняття «соціальний дарвінізм», що призвело до визнання права більшості й в подальшому спонукало до знищення осіб з психофізичними порушеннями.

Однак, у процесі становлення цивілізаційних форм державного управління людство перейшло від негативного до позитивного ставлення до осіб з психофізичними порушеннями.

Зародження цих тенденцій бере початок з античної епохи. В Афінах вважали, що сліпонароджені здатні краще пізнавати свій внутрішній світ, у них глибше розвивається розум і уява. Саме в Афінах було вперше підготовлено спеціальні програми для навчання сліпих громадян. Афіняни з особливою повагою ставилися до незрячих, які мали освіту, а незаможні сліпі одержували грошову допомогу. Історія зберегла імена великих сліпих: Гомера, Апія Клавдія, Цека, Геракліта Ефеського (Темного) та багатьох інших [12].

Історичні дослідження спеціальної педагогіки засвідчують, що в період Середньовіччя суспільне становище людей з вадами у Київській Русі принципово відрізнялося від країн Західної Європи. Їм надавалась

посильна допомога, було організовано суспільне піклування про «убогих» дітей, яке мало християнське підґрунтя. Початок милосердного ставлення до дітей, особливо покинутих та калік, пов'язується з прийняттям християнства з його численними заповідями [9].

Історичні матеріали містять відомості про те, що першими установами для утримання дітей із глибокою розумовою відсталістю й іншими патологіями стали лікарні. Саме тоді закладаються основи медичної допомоги дітям з проблемами здоров'я (медична модель допомоги). Однак з часом медичне лікування пов'язувалося з педагогічним напрямом допомоги. У XVIII ст. з'явилися спеціальні навчально-виховні установи для сліпих і глухонімих, а пізніше й для розумово відсталих дітей. Спочатку вони були створені при лікарнях з ініціативи лікарів, однак, з певною педагогічною спрямованістю. До початку XX ст. педагоги дотримувалися медичної орієнтації, кваліфікуючи відхилення в розвитку як індивідуально-біологічні порушення. У зв'язку з цим основний акцент у педагогічному супроводі осіб з відхиленнями у психофізичному розвитку робився на лікуванні, виправленні наявних вад розвитку медичними засобами [30]. Головне завдання педагогів, які мали справу з хворими дітьми, полягало в організації спеціального лікування за допомогою медикаментозних засобів, дієти, харчування, сенсомоторних тренувань, психотерапевтичних сеансів та ін. [19]. У європейських країнах цей напрям визначався як лікувальна педагогіка. Медико-біологічна модель допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку була зумовлена, з одного боку, солідним авторитетом медичної науки, з іншого – недостатнім розвитком педагогічних знань у цій галузі.

З розвитком суспільства стверджується ідея про можливість і необхідність спеціально організованого навчання дітей з порушеннями психічного та фізичного розвитку. У той же час розпочинає своє становлення соціально-педагогічна модель допомоги. У нашій країні впродовж XX ст. система «спеціалізованих» (нині – спеціальних) закладів з надання освітніх послуг «аномальним» («дефективним») дітям стала складовою системи освіти. Почала розвиватись дефектологія як наука, об'єктом якої стали закономірності та особливості розвитку, виховання й навчання різних категорій аномальних дітей, предметом – діти з різними порушеннями психічного та фізичного розвитку [13, 24].

Необхідність активного залучення в життя суспільства осіб з психофізичними порушеннями стали предметом дискусій різних філософських і педагогічних напрямів. У становленні наукових поглядів на спеціально організоване навчання дітей з психофізичними порушеннями мали вплив праці та ідеї мислителів різних філософських течій.

Зокрема, прибічники такого філософського напрямку як матеріалізм дотримувалися ідеї французького філософа-матеріаліста К. Гельвеція, який доводив беззаперечно, вирішальну перевагу суспільного виховання над тим, що даровано людині природою. Він дотримувався формули «Виховання означає все»: виховний вплив підносився до ролі сили, здатної ліпити з людини кого завгодно, навіть формувати геніальність. Надмірно підсилювалась роль суспільного виховання. Тим самим так звані тілесні (біологічні) передумови розвитку зводилися нанівець. Неважливим для розумових, емоційних і вольових здібностей індивіда вважався стан «тілесного пристрою» – головного мозку та органів чуттів, рухів і, відповідно, безпідставно відкидався вісь попередній розвиток людини (онтогенез). Дж. Локк також вважав, що в момент народження людина подібна до «чистої дошки» (*tabula rasa*), а суспільство наносить на цю «дошку» знання, правила поведінки й т.ін.

Екзистенціалізм, як філософська течія, почав своє існування в першій чверті XX ст., його світоглядною основою є крайній індивідуалізм. Відповідно до установок цієї течії (Б. Паскаль, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, М.О. Бердяєв та ін.) визнавалося, що основні властивості та якості осіб з психофізичними порушеннями визрівають самостійно, а будь-яке втручання ззовні може лише завдати шкоду. Екзистенціалісти вважали, що вихователь, батьки, школа не повинні втручатися у формування особистості, надаючи переваги процесу самовиховання. Представники цього напрямку заперечували роль колективу в розвитку особистості дітей з психофізичними порушеннями і прагнули всіляко індивідуалізувати навчально-виховний процес, не зупиняючись перед зведенням до мінімуму всіх форм колективної роботи [26, 7].

У той же час під впливом психоаналітичної філософії Зігмунда Фрейда (1856–1939) тривало існувала думка про необхідність «приспосовування» умов школи, середовища і родини до прояву внутрішніх імпульсів пізнавального «Я». Згідно з цим, вихователь повинен був уміти сприймати ці внутрішні імпульси, не вважаючи їх поганими звичками. На підставі таких теоретичних передумов робився висновок про те, що дитина з психофізичними порушеннями, яка знаходиться в навчальному закладі, постійно вступає в конфлікт із мікросередовищем, тому всі педагогічні заходи мають бути спрямовані на стримання внутрішніх імпульсів психічної діяльності дитини. Фрейдисти підкреслювали, що педагогічні засоби не спроможні нічого змінити, тому індивіду з психофізичними порушеннями важливо «приспосуватися» до життя, відкривши у собі внутрішні сили розвитку [26, 7].

Прагматично-філософська течія, що виникла в 70-х рр. XIX ст. у США (засновник – американський філософ Чарльз Пірс (1839–1914)), уперше сформулювала так званий принцип прагматизму, який заперечував

можливість пізнання об'єктивної реальності. Цінність ідей і понять прагматики вбачали в практичних наслідках їх застосування: істинним є те, що виправдовує себе як засіб досягнення поставленої мети і сприяє особистій вигоді суб'єкта. Ця педагогічна концепція обумовила ігнорування систематичної наукової освіти й крайній практицизм у доборі навчального матеріалу. Наприклад, з навчального плану шкіл для сліпих і слабозорих дітей на цій підставі було виключено такі предмети, як алгебра, стереометрію, креслення, багато розділів з біології та фізики. Вони вважалися «марними» для дітей із глибоким порушенням зору, тому що ті були неспроможними, на думку ідеологів прагматизму, застосувати ці знання у своїй подальшій практичній діяльності. Запровадження прагматичної педагогіки в спеціальних школах негативно вплинуло на рівень шкільної освіти вихованців, знизило науково-пізнавальну цінність багатьох навчальних дисциплін, негативно позначилося на інтелектуальному розвитку учнів [26, 6].

У цілому значення філософії для спеціальної педагогіки, спеціальної освіти є унікальним: світоглядні позиції різних філософських течій ставали методологічною основою розробки засад спеціально організованого навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Як зазначає В.П. Андрущенко: «Їхня предметна близькість – проблеми людини, її навчання, виховання, становлення як особистості – потребує настільки тісної взаємодії (до речі, історично реалізованої на практиці), що педагогіку інколи називають «практичною філософією», а філософію – педагогікою мудрості, людської життєдіяльності і життєтворчості» [2, 8].

Проведення наукових досліджень з пошуків ефективних форм навчання дітей з психофізичними порушеннями зумовили появу нових науково обґрунтованих підходів до їх навчання та виховання. Було закладено базисні поняття допомоги особам з психофізичними порушеннями – компенсацію (біологічну та соціальну) та корекцію і реабілітацію (як медичну, так і соціально-педагогічну), доведено їхню роль у становленні особистості дитини з психофізичними порушеннями.

У першій половині ХХ ст. науково-практичну діяльність з пошуку ефективних шляхів і засобів виховання й навчання дітей з порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (на той час вживалися терміни «дефективна», «аномальна» дитина) було орієнтовано не на наявні в них відхилення, а на психофізичні можливості, які мають бути актуалізовані й осмислені в контексті допомоги конкретній особі (Л.С. Виготський). Всесвітньо визнаний науковець обстоював у своїх працях думку про те, що «...імовірно, людство перемає раніше чи пізніше і сліпоту, і глухоту, і слабоумство. Але набагато раніше воно перемає їх у соціальному та педагогічному плані, ніж у плані медичному та біологічному» [7, 71]. Ця ідея Л.С. Виготського стала методологічною основою багатьох сучасних наукових досліджень.

На початку 90-х років ХХ ст. остаточно утвердилося розуміння того, що реабілітація повинна орієнтуватися не на наявність захворювань, а на формування гармонійно розвинутої особистості. Турбота суспільства про дитину стала виявлятися в забезпеченні її усім необхідним для повноцінного, всебічного, гармонійного розвитку та стимулюванні адекватної й спільної з довкіллям діяльності на основі реалізації соціальної моделі допомоги, складовою якої є спеціальна педагогічна допомога.

На підтвердження важливості саме освітнього аспекту для подальшої соціальної адаптації особистості та інтеграції її в суспільство доцільно навести думки сучасних науковців. Так, В.П. Андрущенко підкреслює: «Навряд чи когось потрібно переконувати в тій простій, але фундаментальній тезі, що освіта має унікальне суспільне значення саме тому, що «через неї» проходять всі, хто хоче жити в суспільстві і суспільним чином. Можна «обійти» окремі пласти мистецтва, принципово не займатись наукою, відмовитись від послуг медицини (якщо дозволяє здоров'я), проігнорувати спорт чи туризм, ніколи не займатись тим чи іншим видом виробництва, не приймати (чи обирати) різноманітні культурні життєві стилі, однак «обійти освіту» ще не вдавалось нікому з усіх тих, хто намагається вибудувати свою життєдіяльність суспільним (людським), а не тваринним чином. І це зрозуміло. Адже освіта є єдиною сферою цілеспрямованої й системної підготовки людини до життя на основі озброєння її відповідними знаннями, формування світогляду, ціннісних орієнтацій, навичок поведінки та практичної діяльності, залучення до культури. Людину, яка не має знань, не володіє навичками практичної діяльності, відлучена від цінностей культури, навряд чи можна визнати суспільною істотою, тобто людиною у повному розумінні цього поняття. Її існування буде мати, скоріш, тваринний характер» [1, 7].

Таким чином, саме педагогічна допомога є базовим компонентом соціальної допомоги, оскільки на її основі будується соціальна модель допомоги. обов'язковою складовою освітніх послуг, що надаються в спеціальних навчальних закладах, є корекційно-реабілітаційна допомога дітям з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю. Саме наявність у педагогічній діяльності цього компонента забезпечує оптимізацію процесів формування у дітей знань, умінь, навичок і засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, а отже, без сумніву, сприяє подальшій інтеграції випускників у суспільство.

На сучасному етапі розвитку суспільства державна підтримка осіб з психофізичними порушеннями виявляється в тому, що відповідно до державного замовлення в спеціальній педагогіці здійснюються фундаментальні та прикладні дослідження, у яких вивчаються питання: а) розробки нових моделей соціально-

реабілітаційної допомоги інвалідам та дітям з особливостями психофізичного розвитку; б) розвитку системи спеціальних освітньо-виховних і реабілітаційних закладів; в) соціально-педагогічної підтримки дітей-інвалідів, сиріт і дорослих з відхиленнями психофізичного розвитку.

Слід зазначити, що вітчизняними науковими школами в галузі спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України та системи вищої освіти постійно та цілеспрямовано здійснюється вдосконалення існуючих засобів, форм, методів навчання, виховання та корекційної роботи з дітьми з психофізичними порушеннями, зокрема в змісті освіти (державні стандарти та програми навчання, авторські навчальні програми та індивідуалізація освітнього процесу тощо), освітніх технологіях (варіативні системи навчання, застосування особистісно орієнтованих технологій) та ін.

Зі змісту наукових публікацій та досліджень з проблем вдосконалення процесу допомоги дітям з психофізичними порушеннями можна судити про багатомірність напрямів допомоги дітям з психофізичними порушеннями. Серед досліджень, в яких проаналізовано й систематизовано теоретичні аспекти по відповідним напрямкам роботи з дітьми з психофізичними порушеннями: слуху (Н.Г. Байкіна, Л.В. Борщевська, В.В. Засенко, Н.Ф. Засенко, І.П. Колесник, С.В. Кульбіда, С.В. Литовченко, І.М. Ляхова, Т.Ф. Марчук, Л.І. Фомічова, М.Д. Ярмаченко та ін.); зору (Н.Г. Байкіна, Л.С. Вавіна, І.М. Гудим, В.І. Кемкіна, В.В. Кобильченко, Л.О. Куненко, І.С. Моргуліс, С.О. Покутнєва, Т.П. Свиридчук, Є.П. Синьова, С.В. Федоренко, І.П. Чигринова та ін.); мовлення (Е.А. Данілавічюте, С.Ю. Конопляста, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет, з аутизмом (Н.Г. Байкіна, Я.В. Крет, Т.В. Скрипник, Д.І. Шульженко та ін.), затримкою психічного розвитку (А.А. Колупасва, С.Ю. Конопляста, А.Г. Обухівська, Т.В. Сак та ін.), інтелекту (В.І. Бондар, В.Г. Григоренко, І.В. Дмитрієва, В.М. Синьов; М.О. Супрун; О.П. Хохліна та ін.).

При цьому наукові інтереси було спрямовано в першу чергу на дидактику навчання дітей з вадами психофізичного розвитку, зокрема: спеціальну дидактику – А.М. Гольдберг, І.Г. Єременко, Л.І. Куненко, Г.М. Мерсіянова, Н.М. Стадненко, І.С. Моргуліс, В.М. Синьов, К.М. Турчинська, В.В. Тарасун, С.В. Федоренко та ін.; методику мови і літератури – Л.С. Вавіна, Є.І. Пуцин, Н.П. Кравець, С.В. Кульбіда, К.В. Луцько, Г.М. Плешканівська, Н.В. Тарасенко, Т.К. Ульянова та ін.; методику математики – В.І. Басюра, Н.С. Гаврилова, О.В. Гаврилов, Е.П. Гроза, О.М. Ляшенко, Н.І. Малюхова, В.В. Тарасун та ін.; методику природознавства та географії – В.О. Липа, В.М. Синьов, Л.С. Стожок та ін.; методику історії – В.І. Бондар, А.І. Капустін, Г.М. Коберник, В.М. Синьов та ін.; методику трудової підготовки – О.М. Легкий, Г.М. Мерсіянова, В.М. Ремажевська, К.М. Турчинська, О.П. Хохліна та ін.; методику виховання: О.М. Вержиховська, А.М. Висоцька, М.З. Кот, В.К. Кузьміна, В.О. Липа, В.В. Липа, І.М. Лобурець, В.С. Луценко, В.М. Синьов та ін.; та теорію і методику корекційної роботи В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, В.Г. Григоренко, І.В. Дмитрієва, І.Г. Єременко, Л.О. Куненко, В.О. Липа, Н.І. Малюхова, С.П. Миронова, М.П. Матвєєва, Т.В. Сак, Т.П. Свиридчук, В.М. Синьов, Є.П. Синьова, Е.Ф. Соботович, Л.С. Стожок, В.В. Тарасун, Л.І. Фомічова, О.П. Хохліна, А.Г. Шевцов, М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко та ін.

Вивчення наукових першоджерел дозволило встановити, що питання організації системи спеціальної освіти та організації навчального процесу й виховної роботи, зокрема, привертає увагу вітчизняних науковців. Ґрунтовним дослідженням, що дозволило відкрити нову сторінку в навчанні дітей з психофізичними порушеннями, є наукове дослідження І.Г. Єременка, Л.С. Вавіної, Г.М. Мерсіянової [8], в якому було обґрунтовано підходи до диференційованого навчання дітей з вадами інтелекту. Свого часу зазначена наукова публікація змінила погляди не тільки на методологічні та організаційні питання, а й перебудувала дидактичну систему навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Зазначене дослідження залишається актуальним і в наш час, оскільки сприяє оптимізації роботи з дітьми з вадами розумового розвитку. Запропонований у цій науковій праці становить основу спеціальних методик навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

До досліджень, з яких можна отримати відповідь на питання про тенденції реформування системи спеціальної освіти як в історичному аспекті, так і в наш час, можна віднести і низку праць вітчизняних науковців-дефектологів. Ознайомлення з ретроспективними дослідженнями проблем допомоги підростаючому поколінню в Україні дозволило встановити, що за радянських часів упродовж тривалого періоду відносно стабільного розвитку нашої країни допомога дітям з обмеженими можливостями вирішувалася завдяки розвитку системи спеціальної освіти та інтенсивного розвитку дефектологічної науки, яка розробляла наукове підґрунтя педагогічної (доведено історичними розвідками В.І. Бондаря, В.В. Золотоверх, В.О. Липи, Л.К. Одинченко, М.О. Супруна, О.М. Таранченко, М.Д. Ярмаченка та ін.).

Аналіз наукових джерел засвідчив, що об'єктом допомоги були діти порушеннями психофізичного розвитку, які мали суттєві відхилення від нормального фізичного та/або психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими вадами, і потребували спеціальних умов навчання й виховання [23, 25–26].

У наш час в системі спеціальної освіти на організацію навчання та виховання, а отже, і на здійснення корекційної роботи впливає регулярне оновлення змісту освіти, який визначається у Державних стандартах для

дітей з особливими освітніми потребами, а також у програмах, підручниках, посібниках за якими здійснюється навчання цих дітей та ін.). Наукове обґрунтування та розробка змісту навчання забезпечується науковцями Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

У нашій країні педагогічна допомога дітям з порушеннями психофізичного розвитку надавалась у державній системі спеціальних закладів. Ця система в процесі історичного становлення набула ознак самостійної. Наприкінці ХХ ст. в нашій країні тільки система спеціальної освіти була повністю здатна забезпечити реалізацію завдань найближчої перспективи, зокрема, не тільки надати якісну педагогічну допомогу дітям з психофізичними порушеннями, а й забезпечити комплексність корекційно-реабілітаційної (абілітаційної) допомоги в умовах навчальних закладів системи освіти.

Це зумовило те, що на сучасному етапі найбільший досвід практичної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в Україні накопичений саме в системі спеціальної освіти, що і має бути використано згідно з принципом історизму при визначенні сучасних напрямів допомоги дітям з психофізичними порушеннями.

Відомо, що в процесі розвитку допомоги дітям з психофізичними порушеннями склалися основні аксіоматичні підходи, які впливають на становлення медико-соціальної моделі допомоги. Протягом тривалого розвитку допомоги особам з психофізичними порушеннями суспільство дійшло висновку, що вона повинна бути:

- комплексною: суспільство відійшло від моделі медичної допомоги особам з психофізичними порушеннями й визнало необхідність соціальної допомоги (у тому числі медичної та психолого-педагогічної);
- якісною: надаватися фахівцями з відповідною підготовкою в спеціально створених умовах відповідно до індивідуальних та вікових потреб осіб з психофізичними порушеннями;
- ефективною: забезпечувати досягнення результату в найближчій перспективі – адаптацію до умов навколишнього середовища залежно від віку особи з психофізичними порушеннями; та у віддаленій – соціалізацію особистості та інтегрування її в суспільство.

В сучасних публікаціях українських науковців постійно обговорюються стратегічні напрямки розвитку освітньої галузі, яка опікується проблемами дітей з психофізичними порушеннями (В.І. Бондар, В.І. Берзін, Л.В. Борщевська, Л.С. Вавіна, О.В. Гаврилов, В.В. Засенко, А.А. Колупаєва, В.О. Липа, О.М. Ляшенко, С.П. Миронова, В.М. Сильов, В.В. Тарасун, Л.О. Федорович, Л.І. Фомічова, О.П. Хохліна, А.Г. Шевцов, М.К. Шеремет та ін.). Бачення сучасної стратегії розвитку системи спеціальної освіти в наукових дослідженнях іноді зводилось до альтернативи: чи продовжувати вдосконалення існуючої системи спеціальної освіти дітей з психофізичними порушеннями, чи повністю відмовитися від сформованої системи й перейти до пошуку її принципово нових засад й організаційних структур, орієнтуючись на західні моделі. А.А. Колупаєва здійснила порівняльні дослідження з питань реалізації спеціальної допомоги дітям з психофізичними порушеннями в різних країнах та обґрунтувала теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти й означила шляхи її впровадження в Україні [14-18]. В результаті осмислення досвіду інших країн, науковці дійшли висновку щодо необхідності еволюційного поступу в розвитку системи спеціальної освіти.

В основу перебудови стратегії корекційно-реабілітаційної допомоги особам з психофізичними порушеннями в Україні покладені ідеї провідних науковців країни В.І. Бондаря, В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої, В.М. Сильова, А.Г. Шевцова та ін. Обґрунтовані та розроблені ними концептуальні засади спеціальної, інклюзивної освіти, пенітенціарії та реабілітології спряли розвитку нових напрямів реалізації корекційно-реабілітаційної допомоги [5; 10; 14; 22; 27 та ін.].

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства корекційно-реабілітаційну допомогу особам з психофізичними порушеннями можна визначити як суспільний феномен. У процесі історичного розвитку було визнано права та виокремлено основні напрями допомоги особам з психофізичними порушеннями серед яких значне місце займає педагогічна допомога. Об'єктом спеціальної педагогіки як науки були переважно питання виховання та виховання дітей з психофізичними порушеннями. Втім сучасні виклики суспільства та замовлення нових форм навчання цих дітей розширюють об'єктне та предметне поле наукових досліджень й вимагають не тільки розроблення сучасних освітніх технологій, а й визначення інноваційних стратегій у системі спеціальної освіти, які забезпечуватимуть її трансформаційну перебудову в умовах глобалізації всіх соціальних процесів.

Література

1. Андрущенко В. П. Інноваційна стратегія розвитку освіти як підґрунтя «українського прориву» / В. П. Андрущенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 6–14.
2. Андрущенко В. П. Філософічність освіти: від теорії до практики / В. П. Андрущенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 8–13.
3. Бондарь В. И. Модернизация специального образования на Украине: уроки на будущее / В. И. Бондарь // Дефектология. – 2006. – № 3. – С. 67–72.
4. Бондар В. І. Історія олігофренопедагогіки : підручник / В. І. Бондар, В. В. Золотоверх. – К. : Знання, 2007. – 375 с.
5. Бондар В. І. Основні періоди розвитку суспільної допомоги дітям з вадами інтелектуального розвитку / В. І. Бондар, Л. К. Одинченко // Проблеми та перспективи розвитку психології в Україні : зб. наук. пр. за матеріалами II з'їзду Т-ва психологів України, 23–27 верес., 1996 р. Т. 10 : Симпозіум. Психолого-педагогічні проблеми

сучасної дефектології. – К., 1996. – С. 8–10. **6. Бондар В. І.** Періодизація розвитку теорії і практики освіти розумово відсталих дітей / В. І. Бондар, Л. К. Одинченко // Дефектологія. – 1996. – № 2. – С. 2–5. **7. Выготский Л. С.** Собрание сочинений : в 6 т. Т. 5. Основы дефектологии / Л. С. Выготский; под. ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с. **8. Єременко І. Г.** Диференційоване навчання у допоміжній школі / І. Г. Єременко, Л. С. Вавіна, Г. М. Мерсіянова. – К. : Рад. школа, 1978. – 142 с. **9. Замський Х. С.** История олигофренопедагогика : учебник / Х. С. Замский. – М. : Просвещение, 1980. – 398 с. **10. Засенко В. В.** Інтеграція: за і проти // Діти з особливими потребами: поради батькам / В. І. Бондар, В. І. Берзін, Л. В. Борщевська та ін. ; за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенко. – К. : Науковий світ, 2004. – 232 с. **11. Золотоверх В. В.** Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки : монографія / В. В. Золотоверх. – К. : Наук. світ, 2004. – 196 с. **12. Карандаєва Т. А.** Социально-педагогическая реабилитация детей с нарушением зрения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Карандаева Татьяна Аркадьевна. – М., 1998. – 215 с. **13. Коберник Г. Н.** Введение в специальность [для спец-ти 2111 «Дефектология»] / Г. Н. Коберник, В. Н. Синев. – К.: Вища школа, 1984. – 144 с. **14. Колупаєва А. А.** Інклюзивна освіта: витоки, поступ, українські перспективи : наук. доповідь / А. А. Колупаєва // Інноваційні технології, методи реабілітації і навчання дітей зі слухомовленнєвими порушеннями : міжнар. наук.-практ. конференція, 29–30 жовт. 2010 р. – К., 2010. **15. Колупаєва А. А.** Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с. **16. Колупаєва А. А.** Інтеграція: за і проти / А. А. Колупаєва // Діти з особливими потребами: поради батькам. – К., 2004. – С. 209–214. **17. Колупаєва А. А.** Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 457 с. **18. Колупаєва А. А.** Спеціальна освіта в Україні: погляд в майбутнє / А. А. Колупаєва // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 50–52. **19. Кумарина Г. Ф.** Коррекционная педагогика и специальная педагогика: концептуальные основания дескрипторов // Понятийный аппарат педагогики и образования / Г. Ф. Кумарина, Н. М. Назарова ; под ред. М. А. Галагузовой. – М., 1998. – Вып. 3. **20. Моль А.** Социодинамика культуры / А. Моль. – М. : Прогресс, 1973. – 407 с. **21. Ницше Ф.** Антихристианин / Ф. Ницше // Сумерки богов. – М. : Политиздат, 1989. – С. 17–93. **22. Синьов В. М.** Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / В. М. Синьов. – К. : МП Леся, 2010. – 779 с. **23. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. акад. В. І. Бондаря.** – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с. **24. Супрун М. О.** Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія / М. О. Супрун. – К. : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 328 с. **25. Таранченко О. М.** Система спеціального навчання дітей зі зниженим слухом в Україні (історичний аспект) : монографія / О. М. Таранченко. – К. : ЛІТО, 2008. – 211 с. **26. Стернина Э. М.** Теория и методика воспитания слепых и слабовидящих школьников : учеб. пос. / Э. М. Стернина. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1980. – 76 с. **27. Шевцов А. Г.** Освітні основи реабілітології : монографія / А. Г. Шевцов. – К. : МП Леся, 2009. – 484 с. **28. Шеремет М. К.** Проблеми та перспективи спеціальної освіти / М. К. Шеремет // Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів. – 2007. – № 1. – 24 с. **29. Ярмаченко М. Д.** Історія сурдопедагогіки : навч. посіб. для студ. деф. фактов пед. інст-тів / М. Д. Ярмаченко. – К. : Вища школа, 1975. – 423 с. **30. Isserlin M.** Psychiatrie und Heilpädagogik / Isserlin M. // H.Goepfert (Hrsg.). Bericht über den ers-ten Kongreß für Heilpädagogik in München. – Berlin, 1923.

References

1. Andrushchenko V. P. Innovatsiyna stratehiya rozvytku osvity yak pidgruntya «ukrayins'koho proryvu» / V. P. Andrushchenko // Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya : Filosofiya, pedahohika, psykholohiya : zb. nauk. prats'. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. – Vyp. 5. – S. 6–14. **2. Andrushchenko V. P.** Filosofichnist' osvity: vid teorii do praktyky / V. P. Andrushchenko // Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya : Filosofiya, pedahohika, psykholohiya : zb. nauk. prats'. – K., 2009. – Vyp. 1. – S. 8–13. **3. Bondar V. Y.** Modernyzatsyya spetsyal'noho obrazovanyya na Ukrayne: uroky na budushchee / V. Y. Bondar // Defektolohyya. – 2006. – № 3. – S. 67–72. **4. Bondar V. I.** Istoriya olihofrenopedahohiky : pidruchnyk / V. I. Bondar, V. V. Zolotoverkh. – K. : Znannya, 2007. – 375 s. **5. Bondar V. I.** Osnovni periody rozvytku suspil'noyi dopomohy dityam z vadamy intelektual'noho rozvytku / V. I. Bondar, L. K. Odyuchenko // Problemy ta perspektivy rozvytku psykholohiyi v Ukrayini : zb. nauk. pr. za materialamy II z'yizdu T-va psykholohiv Ukrayiny, 23–27 veres., 1996 r. Т. 10 : Sympozium. Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoyi defektolohiyi. – K., 1996. – С. 8–10. **6. Bondar V. I.** Periodyzatsiya rozvytku teorii i praktyky osvity rozumovo vidstalykh ditey / V. I. Bondar, L. K. Odyuchenko // Defektolohiya. – 1996. – № 2. – С. 2–5. **7. Vygotskiy L. S.** Sobranie sochyneny : v 6 t. Т. 5. Osnovy defektolohyy / L. S. Vyhotskiy; pod. red. T. A. Vlasovoy. – М. : Pedahohyka, 1983. – 368 s. **8. Yeremenko I. H.** Dyferentsiyovane navchannya u dopomizhniy shkoli / I. H. Yeremenko, L. S. Vavina, H. M. Mersiyanova. – K. : Rad. shkola, 1978. – 142 s. **9. Zamskiy Kh. S.** Ystoriya olyhofrenopedahohyky : uchebnyk / Kh. S. Zamskiy. – М. : Prosveshchenye, 1980. – 398 s. **10. Zasenko V. V.** Intehratsiya: za i proty // Dity z osoblyvymy potrebamy: porady bat'kam / V.I. Bondar, V. I. Berzin' L. V. Borshchevs'ka ta in. ; za red. V. I. Bondarya, V. V. Zasenko. – K. : Naukovyy svit, 2004. – 232 s. **11. Zolotoverkh V. V.** Narysy z istoriyi spetsial'noyi doshkil'noyi pedahohiky : monohrafiya / V. V. Zolotoverkh. – K. : Nauk. svit, 2004. – 196 s. **12. Karandaeva T. A.** Sotsyal'no-pedahohycheskaya reabyl'tatsyya detey s narushenyem zrennyya : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06 / Karandaeva Tat'yana Arkad'evna. – М., 1998. – 215 с. **13. Kobernyk H. N.** Vvedenye v spetsyal'nost' [dlya spets-ty 2111 «Defektolohyya»] / H. N. Kobernyk, V. N. Synev. – K.: Vyshcha shkola, 1984. – 144 s. **14. Kolupayeva A. A.** Inklyuzyvna osvita: vytyky, postup, ukrayins'ki perspektivy : nauk. dopovid' / A. A. Kolupayeva // Innovatsiyni tekhnolohiyi, metody reabilitatsiyi i navchannya ditey zi slukhomovlennnyevymy porushennyamy : mizhnar. nauk.-prak. konferentsiya, 29–30 zhovt. 2010 r. – K., 2010. **15. Kolupayeva A. A.** Inklyuzyvna osvita: realiyi ta perspektivy : monohrafiya / A. A. Kolupayeva. – K. : Sammit-Knyha, 2009. – 272 s. **16. Kolupayeva A. A.** Intehratsiya: za i proty / A. A. Kolupayeva // Dity z osoblyvymy potrebamy: porady bat'kam. – K., 2004. – S. 209–214. **17. Kolupayeva A. A.** Pedahohichni osnovy intehruvannya shkolyariv z osoblyvostyamy psykho-fizychnoho rozvytku u zahal'noosvitni navchal'ni zaklady : monohrafiya / A. A. Kolupayeva. – K. : Pedahohichna dumka, 2007. – 457 s. **18. Kolupayeva A. A.** Spetsial'na osvita v Ukrayini: pohlyad v maybutnye / A. A. Kolupayeva // Defektolohiya. – 2004. – № 2. – S. 50–52. **19. Kumaryna H. F.** Korrektsyonnyaya pedahohyka y spetsyal'naya pedahohyka: kontseptual'nye osnovanyya deskriptorov //

Ponyatyyny apparat pedahohyky y obrazovannya / H. F. Kumaryna, N. M. Nazarova ; pod red. M. A. Halahuzovoy. – M., 1998. – Vyp. 3. **20. Mol' A.** Sotsyodynamyka kul'tury / A. Mol'. – M. : Prohress, 1973. – 407 s. **21. Nyts'she F.** Antykhrystyany / F. Nyts'she // Sumerky bohov. – M. : Polytyzdat, 1989. – S. 17–93. **22. Syn'ov V. M.** Psykholoho-pedahohichni problemy defektolohiyi ta penitentsiariyi / V. M. Syn'ov. – K. : MP Lesya, 2010. – 779 s. **23. Spetsial'na pedahohika** : ponyatiyno-terminolohichnyy slovnyk / za red. akad. V. I. Bondarya. – Luhans'k : Al'ma-mater, 2003. – 436 s. **24. Suprun M. O.** Korektsiynе navchannya uchniv dopomizhnykh zakladiv osvity: vytoky, stanovlennya ta rozvytok (druha polovyna KhKh – persha polovyna KhKh st.) : monohrafiya / M. O. Suprun. – K. : Vyd-vo Palyvoda A. V., 2005. – 328 s. **25. Taranchenko O. M.** Systema spetsial'noho navchannya ditey zi znyzhenym slukhom v Ukraini (istorychnyy aspekt) : monohrafiya / O. M. Taranchenko. – K. : LITO, 2008. – 211 s. **26. Sternyna Zh. M.** Teoryya y metodyka vospytannya slerykh y slabovydyashchykh shkol'nykov : ucheb. pos. / Zh. M. Sternyna. – L. : LHPY ym. A. Y. Hertseny, 1980. – 76 s. **27. Shevtsov A. H.** Osvitni osnovy reabilitolohiyi : monohrafiya / A. H. Shevtsov. – K. : MP Lesya, 2009. – 484 s. **28. Sheremet M. K.** Problemy ta perspektyvy spetsial'noyi osvity / M. K. Sheremet // Korektsiyna pedahohika. Visnyk Ukrainy'skoyi asotsiatsiyi korektsiynykh pedahohiv. – 2007. – № 1. – 24 s. **29. Yarmachenko M. D.** Istoriya surdopedahohiky : navch. posib. dlya stud. def. fak-rov ped. inst-tiv / M. D. Yarmachenko. – K. : Vyshcha shkola, 1975. – 423 s. **30. Isserlin M.** Psychiatrie und Heilpadagogik / Isserlin M. // H. Goepfert (Hrsg.). Bericht iiber den ers-ten KongreB fur Heilpadagogik in Munchen. – Berlin, 1923.

Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки

У статті відмічається, що розпочата в Україні реформа спеціальної освіти вимагає глибокого, всебічного і творчого осмислення корекційно-реабілітаційної діяльності як суспільного феномену. Здійснено критичне переосмислення історичного досвіду здобутого у цій галузі. Підкреслено значення наукових розробок вчених в Україні для розвитку системи спеціальної освіти. Зазначено, що здобутий досвід має враховуватися на сучасному етапі реформування спеціальної освіти. Це дозволить визначити виважені підходи до розроблення інноваційних стратегій у цій галузі, та розробити освітні технології, які забезпечуватимуть трансформаційну перебудову системи спеціальної освіти в умовах глобалізації всіх соціальних процесів.

Ключові слова: корекційно-реабілітаційна діяльність, особи з психофізичними порушеннями, реформування системи спеціальної освіти..

Дегтяренко Т. Н. Коррекционно-реабилитационная помощь лицам с психофизическими нарушениями как общественный феномен и объект специальной педагогики

В статье отмечается, что начатая в Украине реформа специального образования требует глубокого, всестороннего и творческого осмысления коррекционно-реабилитационной деятельности как общественного феномена. Осуществлено критическое переосмысление исторического опыта приобретенного в этой области. Подчеркнуто значение научных разработок ученых в Украине для развития системы специального образования. Указано, что этот опыт должен учитываться на современном этапе реформирования специального образования. Это позволит определить взвешенные подходы к разработке инновационных стратегий в этой области, и разработать образовательные технологии, которые будут обеспечивать трансформационную перестройку системы специального образования в условиях глобализации всех социальных процессов.

Ключевые слова: коррекционно-реабилитационная деятельность, лица с психофизическими нарушениями, реформирование системы специального образования.

Dehtyarenko T. Correctional-rehabilitation help for persons with mental and physical impairments as a social phenomenon and object of special pedagogics

The article notes that the reform of special education started in Ukraine requires deep, comprehensive and creative interpretation of correction and rehabilitation activities as a social phenomenon. A critical reassessment of the historical experience in this field has performed. Stressed the importance of scientific research of scientists in Ukraine for the development of special education. It is indicated that the extracted experience should be taken into account at the present stage of the reform of special education. This will determine the weighted approaches to the development of innovative strategies in this field, and to develop educational technologies that will provide a transformational restructuring of the system of special education in the context of globalization of social processes.

Key words: correctional-rehabilitation activity, persons with mental and physical impairments, the reform of the system of special education.

Стаття надійшла до редакції 25.10. 2013 р.

Статтю прийнято до друку 25.10. 2013 р.

УДК 376.016-056.36:519

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УСНОЇ ЛІЧБИ В СТАРШИХ КЛАСАХ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ

Дубовський С. О.

кандидат педагогічних наук, доцент

Загальноосвітня спеціальна школа для дітей з особливими освітніми потребами здійснює навчання,